

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

1950 Seçimleri ve Partilerin Din Propagandaları

1950 Elections and The Religious Propagandas of The Parties

Tekin Şeker*

Öz: Bu çalışmada, uzun süren tek partili yaşamın ardından kurulan Demokrat Parti'nin dört yıllık muhalefetinin sonucunda girdiği ilk önemli seçim ele alındı. 1950 seçimlerine katılan partilerin demokrasi, din ve vicdan hürriyetlerine yönelik politikalarının, özellikle de basın yayın organlarında nasıl yer bulduğu üzerinde duruldu. Dönemin objektif olarak analiz edilmesi adına özellikle süreli yayınlardan istifade edildi. Çalışmanın alanı ile ilgili meydana gelen olayların değerlendirilmesine yönelik olarak iktidar ve muhalefete yakın yayın organları incelendi. Araştırmanın kapsamı belirlenirken ilk önce seçimlere doğru gidilirken iktidar partisi ve muhalefetin seçimler için hangi düzenlemelerin yapılması noktasındaki beklenti ve çalışmalarına değinildi. İkinci kısımda ise seçim hazırlığında bulunan partilerin, yaptıkları miting ve toplantılarda izledikleri politikaların demokrasi ve manevi değerlere yönelik siyasetleri değerlendirildi. Son kısımda ise Türkiye'de uzun süreli tek parti iktidarının seçimle değişmesi sonucunda hem muhalefet hem de iktidar tarafından yapılan değerlendirmelere dikkat çekildi. Seçimler sonucunda milletin uzun süren tek parti iktidarlarının politikalarından memnun olmadığı görüldü. Bundan dolayı da milletin ilk fırsatta iktidar değişimini gerçekleştirerek tercihini demokrasi ve manevi değerlerin özgürlüğünden yana kullandığı tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti Din, Demokrat Parti ve Basında Din, 1950 Seçimleri, 1950 Seçimlerinde Din, Demokrat Dönemi Din Politikaları

Abstract: In this study, the first important election entered as a result of the four-year opposition of the Democratic Party, which was established after a long single-party life, is discussed. It was focused on how the policies of the parties participating in the 1950 elections regarding democracy, freedom of religion and conscience found their place especially in the media organs. Particularly, periodicals were used to analyze the period objectively. Media organs close to the government and opposition were examined in order to evaluate the events related to the field of study. While determining the scope of the research, firstly, the expectations and efforts of the ruling party and the opposition regarding what arrangements should be made for the elections were mentioned. In the second part, the politics of the political parties, which are preparing for the elections, in their rallies and meetings, towards democracy and moral values were evaluated. In the last part, attention was drawn to the evaluations made by both the opposition and the government as a result of the long-term change of single-party power in Turkey with elections. As a result of the elections, it was seen that the nation was not satisfied with the policies of the long-lasting single-party governments. For this reason, it was determined that the nation made the power change at the first opportunity and preferred democracy and freedom of spiritual values.

Keywords: Democratic Party Religion, Democratic Party and Religion in the Press, 1950 Elections, Religion in 1950 Elections, Religious Policies of the Democratic Era

* MA, Tarih Öğretmeni, Diyarbakır İl Millî Eğitim Müdürlüğü. ORCID: 0000-0001-5297-8498, tekin2149@hotmail.com.

Cite as/ Atıf: Şeker, T. (2022). 1950 seçimleri ve partilerin din propagandaları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1235-1248. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1127475>

Received/Geliş: 07 Jun/Haziran 2022

Accepted/Kabul: 03 December/Aralık 2022

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2022

Giriş

Din, toplumların yaşamında etkinliği en yüksek mefhum olarak dikkat çekmektedir. Türk milletinin tarihsel dönemleri incelendiğinde din her alanda temel düstur olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla ülkenin bağımsızlığına yönelik süregelen Milli Mücadele hareketinde de, örgütlenme çabalarında din temel motivasyon aracı olmuştur. Ülkenin kurtarılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı'nın normlarıyla bütünleşmiş lider kadrolar, dinin siyasal alanda etkilerini kırmaya yönelik inkılap hareketlerine girişmişlerdir. Bu inkılapların benimsenmesi halk nezdinde içtenlikle olmamış, iktidarın yaptığı hamleler sonucunda yerleşme süreci tamamlanmıştır. Zira hanedan merkezli yönetimin ardından laiklik ve demokrasinin temel alındığı anlayışa geçmek millet için kolay bir süreç olmamıştır. Bu süreçte ülkede yönetimde tek parti dönemi hâkim olmuş olup Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ardından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da kapanmasıyla çok partili yaşama geçiş gerçekleşmemiştir. Tüm iyi niyetli girişimler toplumda artan muhalefetle beraber ancak Demokrat Parti'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

Çok partili siyasal hayatın başlamasıyla devrimlere ve din mefhumuna yönelik yeni bir değerlendirme sürecine girilmiştir. Öyle ki, Cumhuriyet Halk Partisi, geçmişindeki uygulamaların aksine demokrasiye ve manevi değerlere yönelmiştir. Bu tutumda kendi iç dinamiklerinin yanında bilinçli bir muhalefet hareketi de belirleyici olmuştur. Tüm bileşenlere bakıldığında CHP'nin iktidarı kaybetme olasılığı karşısında toplumun manevi açlığını gidermeye yönelik bir yaklaşım sergilemesi gerekmekteydi. Dört yıllık muhalefeti döneminde Demokrat Parti, din ve laiklik konularında Cumhuriyet Halk Partisi'nden çok da farklı bir yol izlememiştir. Nitekim her iki partinin de programları büyük ölçüde benzerlik göstermekteydi. Ancak Demokrat Parti, toplumun maneviyatının doyurulmasına yönelik adımların atılacağına dair vaatleri toplumda karşılık bulmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimlerine doğru parti propagandalarında, din ve vicdan hürriyetlerinin sağlanmasına yönelik mesajlar yoğun bir şekilde işlendiği görülmekteydi. Seçim sonuçlarında partilerin demokrasi ve din özgürlüğüne yönelik bakışları etkili olmuştur. Demokrat Parti, muhalefette iken üzerinde çok fazla durmadığı din mevzusuna iktidara geldikten sonra yaptığı uygulamalar ile milletin beklentilerini fazlasıyla karşılamıştır. Öyle ki Demokrat Parti, iktidarının ilk devresinde toplumun büyük bir bölümünün arzu ve ihtiyaçlarına cevap vermiştir denilebilir.

1. Seçimlere Yönelik Yapılan Tadiller

Demokrat Parti'nin resmen kurulmasının ardından iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından 1946 yılında yapılacak seçimler için 5 Haziran 1946 tarihli 4918 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla, iki dereceli seçimin yerine tek dereceli seçim sisteminin, açık oy, gizli tasnif usulünün uygulanacağı belirtilmekteydi. Yapılan düzenleme ile halk ilk kez doğrudan kendi temsilcilerini seçme imkânına sahip olacaktı. Fakat oyun kullanılma şekli ve sayımındaki gizli tasnif usulü güvenliğe yönelik tereddüt oluşturmaktaydı. Zaten 1946 seçimlerinde iktidarın seçimlerde kullandığı baskıcı yöntemler de (Çavdar, 1987: 82-84; Yeşil, 2001: 81-82), bu konudaki tereddütleri haklı çıkarmıştır. 1946 seçimlerinde uygulanan adaletsiz uygulamalar, Demokrat Parti'nin (DP) muhalefet stratejisinin büyük bir bölümünü seçim kanunundaki yargının denetiminin etkisiz olması üzerine yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Bu muhalefet neticesinde ikinci defa kabineyi kurmakla görevlendirilen Hasan SAKA, 1947 yılındaki kabine programında seçim kanununun güvenliğine yönelik kimsenin itirazda bulunamayacağı bir düzenlemenin kurultayın onayına sunulacağını belirtmişti. Buna rağmen Demokrat Partililer, bu önergeyi yetersiz görerek meclisi terk edip Ekim 1948'de yapılacak ara seçimlere katılmamayı (Timur, 1991: 90), göze almışlardır. 9 Temmuz 1948 tarihinde seçim kanunda bazı maddelerin değiştirilmesi ve bazı maddelerin eklenilmesine dair düzenleme yapılmıştır. Kanunla 14, 15, 20, 24, 25, 27, 29 ve 34'üncü maddelerde düzenlemeye gidilmiştir. 14'üncü maddede 7 üyeden oluşan seçim kurulu oluşmuştur. 15'inci maddede partilerin yanında bağımsız aday temsilcilerinin de komisyonlarda yer alabileceği belirtilmişti. 27'nci maddede, oy verme işleminin bitmesinden sonra, seçmen defterlerinde imza, mühür ya da parmak işaretlerine bakarak oy kullananların tutanakla kayıt altına alındıktan sonra sandıkların açılacağı belirtilmiştir (TBMM TD,1920: 1097-1105; Düstur, 1948: 1302-1306). 14 ve 15'inci maddelere bakıldığında seçimin

güvenliğini sağlamaya yönelik tedbirleri içermesine rağmen Demokrat Parti kadroları bunları yeterli görmemişlerdir. Hatta muhalefetlerini daha da artırarak 9 Ocak 1949 tarihinde Hasan Saka hükümetinin istifa etmesine neden olmuşlardır. Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Şemseddin Günaltay, Meşrutiyet Dönemi sarıklı aydınlar zümresinin en iyi örneklerinden biriydi (Ağaoğlu, 1993: 315). 24 Ocak 1949 tarihinde hükümet programını mecliste okurken demokratik rejimin ülkemizde yerleşmesi için gerekli tedbirlerin alınacağını ifade etmekteydi. Yeni hükümetin amacının 1950 seçimlerinin kimsenin kalbinde şüpheye yer bırakmayacak şekilde yapılmasını sağlamak bunun için de gereken tüm kanuni tedbirlerin alınacağını belirtmekteydi (TBMM TD,1920: 163).

Başbakan Şemseddin Günaltay, hükümet programını açıklarken Celal Bayar ile de görüşerek muhalefetin önceden dile getirdiği seçim güvenliği ve antidemokratik kanunların tenkit edilmesinin normal olduğunu söylemiştir. Asıl sorunun rejimi kuvvetlendirme noktasında beraber hareket etmek gerektiğini ve belirtilen eksikliklerin giderilmesine yönelik düzenlemenin yapılarak tüm tarafların tatmin olacağı bir seçim kanununun yapılabileceğini belirtmiştir. Celal Bayar ise, seçim kanununun mecelle halinde bir bütün olarak yapılmasının yanında değişecek kanunun ardından yeni seçimlerin de yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Şemseddin Günaltay, daha sonra da İsmet İnönü ile seçim kanununa yönelik fikir alışverişinde bulunarak kendisinden olumlu görüşler almıştır (Ağaoğlu, 1993: 304-305). Yapılan görüşmelerin ardından Başbakan Yardımcısı Nihat Erim başkanlığında Adalet, İçişleri, İşletmeler ve Ulaştırma Bakanlarının bulunduğu temsilcilerden bir ilim heyeti oluşmuştur (Erim, 2005: 390). Demokrat Parti, 11 Ekim 1949 tarihinde seçim güvenliğine yönelik yargısal güvencenin sağlanması gerektiğine dair fikirlerini heyete iletmıştır (Yeşil, 2001: 150). İlim heyeti, seçim kanuna dair tasarıyı 6 Aralık 1949 tarihinde tamamlayarak (Barutçu, 2001: 937), 9 Aralık 1949 tarihinde parti grubunda kabul etmiştir (Erim, 2005: 389). 11 kişilik uzman grup, partilerden ve yetkin yabancı kimselerden görüş alarak farklı ülkelerin seçim sistemlerini araştırdıktan sonra hazırlanan tasarıyı 17 Aralık 1949'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuşlardır (Turan, 2000: 296). Tasarıda seçimlerin oy kullanımının gizli, sayımın kapalı olacağını yanında yargı güvencesinde yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca seçimleri yönetmek için Yüksek Seçim Kurulunun kurulacağı, seçim kurullarında başkan olarak hâkimlerin yer alacağı ve seçimlerdeki herhangi bir anlaşmazlık durumunda mahkemelerin kararların geçerli olacağı yer almaktaydı (Yeşil, 2001: 151-152).

Seçim kanuna yönelik çalışmalar sürerken 7 Ocak 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin istişare kongresinde Adnan Menderes, sükunet ve güven havasında yapılması gerektiğini söylerken bu güven duygusunun bozulması halinde ise seçimlere girmemeyi de değerlendireceklerini belirtmiştir (Akşam, 10 Ocak 1950: 1). Hatta kongrede partinin seçime girmemesine yönelik tartışmaların ardından yapılan teklif reddedilmiştir (Ulus, 18 Ocak 1950: 6). Kanun tasarısının mimarı Nihat Erim, Kayseri'de partisinin il kongresinde yaptığı konuşmada ülkede çok partili hayatın sürekliliği adına tüm tedbirlerin alınacağını (Ulus, 16 Ocak 1950: 1) belirtirken muhalefetin kaygılarının yersizliğini dile getirmiştir. Tasarı, seçime katılacak partilerin devletin radyolarında programları hakkında fikir beyan etme hakkı tanımaktaydı (Turan, 2000: 296). Nihat Erim, nisbi temsili önerirken kendisini destekleyenler Ahmet Barutçu ve Cevat Dursunluoğlu olmuştur (Barutçu, 2001: 1290). Bu önerinin reddedilmesi ileride yapılacak seçimlerde milletvekili sayısı bakımından CHP adına büyük kayıpların yaşanmasına neden olacaktır.

Seçim Kanunu tasarısı 10 hayır oyuna karşın 341 oyla 16 Şubat 1950 tarihinde kabul olmuştur (Akşam, 17 Şubat 1950: 1). Kanun teklifinin kabulünün ardından Şemseddin Günaltay, kanunun çıkmasında emek sarf eden meclis üyelerinin, Türk siyasal tarihinde her daim saygıyla anılacaklarını söylemiştir (Ulus, 17 Şubat 1950: 1). 21 Şubat 1951 tarihli Resmi Gazetenin 7438 nolu sayısına göre; Seçim Kanunu'nun 1. Maddesi seçimlerin tek dereceli ve çoğunluk sistemine göre genel, eşit ve gizli oy; oyun serbest ve şahsiliğinin yanında sayımının açık olacağı yönündeydi (Düstur, C.31: 847). Seçim Kanunu'nun kabulünün ardından Adnan Menderes meclisteki konuşmasında, 1950 seçimlerinin ülkenin siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olacağını söylemiştir. Bundan dolayı da bu kanunun toplum vicdanında şüphe uyandıracak herhangi bir madde içermemesi gerektiğini belirterek iktidardan bunun önemini kavrayacak davranışlarda bulunmasının beklenildiğini ifade etmiştir (Kılıçık, 1991: 420-421;

Ağaoğlu, 1993: 388). Seçim Kanunu'nun kabulünün ardından seçimlerin yapılacağı tarihi belirlemek için Celal Bayar ve Şemseddin Günaltay görüşme gerçekleştirmişlerdir (Ağaoğlu, 1993: 387-388). Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda Demokrat Parti'nin taleplerine uygun olarak 21 Mart 1950'de toplanan Meclis 14 Mayıs 1950 tarihinde milletvekili seçimlerinin yapılmasını kararlaştırmıştır (Akşam, 22 Mart 1950: 1). Meclisin 24 Mart 1950'deki toplantısında ise meclisin 25 Mart 1950'de feshedilip yapılacak seçimlerin ardından 22 Mayıs 1950 tarihinde Pazar günü toplanılmasına karar verilmiştir (Ulus, 25 Mart 1950: 1). Alınan seçim kararının ardından İsmet İnönü parti milletvekillerine demokratik sisteme girildiğini, seçimlerde mücadele edeceklerini ancak milletin kimi seçerse onun görev yapacağını belirtmiştir (Turan, 2000: 297).

1. Seçimlere Doğru Partilerin Propagandaları

Seçime yönelik hazırlıklar yapılırken bir yandan da iktidar ve muhalefet arasında koalisyon olacağı iddiaları da dile getirilmiştir. Demokrat Parti tarafı bu iddiaları ret etmesine rağmen kimi konularda işbirliği teklifinde bulunulduğu sonradan ortaya çıkmıştır (Akşam, 24 Şubat 1950: 1). Bu koalisyon çalışmaları Nihat Erim'in önderliğinde yürütülmüştür. Erim, Fevzi Çakmak'ın ölümünün ardından ülkede vuku bulan olaylardan sonra Celal Bayar ve Şemseddin Günaltay'ı bir araya getirmiştir. Görüşmede Celal Bayar'ın, koalisyon teklifine Şemseddin Günaltay gerek yok diye karşılık vermiştir. Nihat Erim'in koalisyon çalışmaları İsmet İnönü ve Şemseddin Günaltay tarafından olumlu karşılanmadığından partiden istifa etmeyi bile düşünmüştür. Ancak bu durumun muhalefet kanadından istismar aracı olarak kullanılacağından partisine zarar vermeme adına istifa yerine 5 Mart'ta da 15 günlük izne ayrılmıştır (Erim, 2005: 424, 438-443). Koalisyon çalışmaları için Adnan Menderes ve Faik Ahmet Barutçu bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuşlardır. Burada Demokrat Parti'ye 50 milletvekili kontenjanı tanınması önerisi kabul görmemiş ve partilerin tek başlarına seçime girmeleri kararlaştırılmıştır (Turan, 2000: 297) İktidar ve muhalefetin görüşmelerinin yanında basında muhalefet partileri olan Demokrat Parti ve Millet Partisi'nin koalisyon için görüşmelerde bulunulduğu yazılmaktaydı. 2 Ocak 1950'de Ulus gazetesinde, Celal Bayar ile Millet Partili Sadık Aldoğan arasında görüşmenin yapıldığı haberi vardı. Sadık Aldoğan, bu haber üzerine Ulus gazetesine yazdığı mektupta Celal Bayar ile birleşemeyeceklerini ve müzakereye giremeyeceklerini belirtmiştir (Ulus, 8 Ocak 1950: 1). Buna rağmen Sadık Aldoğan, partisinin Aydın kongresinde, kongreye katılan Demokrat Partililere yönelik konuşmasında demokratlarla aynı kafa yapısında olduklarını aynı yolu takip ederek beraber yürüyeceklerini söylemiştir (Ulus, 8 Ocak 1950: 1). 27 yıllık CHP iktidarlarının son hükümeti, dünya konjonktürüne uygun hareket ederek ülkede demokratik çalışmalara yönelik kanunları çıkarması önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bunda özellikle Başbakan Şemseddin Günaltay'ın, seçimlerin adalet çerçevesinde yapılmasına yönelik izlediği politika dikkat çekicidir. Ayrıca Başbakan yardımcısı Nihat Erim'in özellikle seçim tasarısını hazırlama esnasında verdiği mücadele ayrı bir önem arz etmektedir. Bu dönemde muhalefet daha önce hiç olmadığı kadar rahat bir demokratik hayat ile karşı karşıya kalmıştır. Hatta sağladıkları bu demokratik ortamla uzun süren tek parti iktidarı, neredeyse kendi sonunu hazırlamış duruma gelmiştir. Seçimlere yönelik yapılan düzenlemelerle beraber sağlanan güven ortamının ardından sıra seçim hazırlıklarına gelmiştir.

İktidar partisi adına ön planda olan İsmet İnönü, ilk mitingini 23 Mart 1950 tarihinde Ankara Polatlı'da yapmıştır. İsmet İnönü, hâlihazırdaki anayasanın ülkeye sağladığı hizmetlerinin öneminden bahsetmesine rağmen artık devrinin bittiğini de ifade etmiştir. Bu anayasanın, seçim sonucunda iktidara gelen partiye anayasa dâhil bütün kanunları değiştirebilecek yetkiyi verdiğini ifade etmiştir. Ayrıca yeni devrede iki meclisli bir yapının yürürlüğe gireceğini ve meclislerin birlikte hareket edeceğini söylemiştir. İkinci meclisin görevlerinden birinin anayasanın istikrarını sağlamak ve kanunların uygun olarak çıkmasını sağlamak olacağını belirtmiştir (Akşam, 24 Mart 1950: 1-2; Turan, 2000: 386-387). İsmet İnönü'nün ikinci mitingini 25 Mart'ta Kırıkkale'de olup burada anayasa ile imtiyazlı hale gelmiş olan 6 oklu ilkelerinin anayasadan çıkarılacağını söylemiştir (Akşam, 26 Mart 1950: 1-2; Turan, 2000: 391).

27 Mart 1950'deki Ankara Beypazarı mitinginde ise dış politika hakkında değerlendirmelerde bulunarak 1944-1946 yılları arasında tehlikeli ihtimallerle karşı karşıya kalındığını, önümüzdeki

dönemde ise ülkenin dış güvenliğinin başlıca kaygıları olduğunu belirtmiştir. İç politikada da özellikle demokratik rejimin olgunlaşmasını sağlamanın görevleri olduğunu nitekim ülkede sövme politikasını yapanların azaldığını söylemiştir (Akşam, 28 Mart 1950: 1-2). 29 Mart 1950'de seçim gezilerine başlayan İsmet İnönü (Akşam, 29 Mart 1950: 1), 30 Mart 1950'de Malatya mitinginde Ankara'daki söylevlerine yönelik basın ve muhalefetin verdiği tepkilere bir milletvekili olarak kendisini halka karşı beğendirme hakkının olduğunu söylemiştir. Yeni dönemde içte huzur ve güvenin; demokratik bir yönetim anlayışıyla beraber yeni anayasa ve partilerin olgunlaşmasıyla sağlanmasının mümkün olacağı belirtmiştir (Akşam, 31 Mart 1950: 4; Turan, 2000: 398-400). İsmet İnönü, Malatya'nın ardından Elazığ, Diyarbakır ve Ergani'ye gitmiştir (Akşam, 1 Nisan 1950: 1). Görüldüğü üzere İsmet İnönü, uzun siyasi hayatında, mevcut muhalefetin etkinliğinden dolayı ilk defa milletten oy isteme gerekliliğini duymuştur (Başgil, 1966: 69). İktidarın sergilediği yeni tutuma karşın muhalif yayın organlarında, CHP hükümetlerinin 25 yıllık iktidarlarında devletin deneme tahtasına çevrildiği belirtilmiştir. Ayrıca inkılaplar dışında önemli bir şey yapmadıkları hatta memleketin halinin iç açıcı bir durumda olmadığı da yer almıştır (Karacan, 6 Mayıs 1950: 1).

Muhalefetteki Demokrat Parti'yi temsilen Celal Bayar, seçim mitinglerinde yer almıştır. 16 Mart 1950'de Eskişehir'de gazetecilerle yaptığı söyleşide seçimlerin hilesiz bir şekilde yapılması gereğine olan inancını dile getirmiştir. Partilerinin kazanma durumuna dair de herhangi bir tereddütlerinin olmadığını ki milletin Demokrat Parti'nin kazanmasını istediğini belirtmiştir (Akşam, 17 Mart 1950: 1-2; Bayar, 1999: 401-402). Celal Bayar, 26 Mart'taki Konya mitinginde daha önceki seçimlerin de mülki amirlerinin sorumluluğunda ve gözetiminde olmasına rağmen görevleri gereği içinde buldukları durumdan dolayı seçim görevlerini suiistimale uğrattıklarını belirtmiştir. İsmet İnönü'nün şiddete dair politikaların terk edilmesi gerektiğine dair beyanlarına yönelik millî haklarımızı gerçekleştirmekten başka bir amaçlarının olmadığını söylemiştir. Geçmişteki deneyimlerden dolayı süttan ağzı yananın yoğurdu üfleme durumunda kaldığını; bugün ise baskıcı politikalara sahip kesimlerin günahların diyetini ödeme durumunda olduklarını ifade etmiştir. Bayar, Konya şehrinin tarihi itibarıyla İslam'ın ve Türklüğün medeniyet cihetinden bir mihengi olmasından dolayı Konya halkının bu süreçte önemli bir görevi yerine getireceğini açıklamıştır. Son olarak bir koalisyon kabinesi tarafından yapılacak seçimlere kimsenin itirazının olmayacağını belirtmiştir (Akşam, 27 Mart 1950: 1-2; Bayar, 1999: 406-407). İktidardan ve temsilcilerinden Demokrat Parti'ye yönelik yapılan eleştiriler de hükümet kurabilecek bir yeterliliğinin olmadığı, bir gecekondu partisi olduğu, ayakta durmasının nedeninin CHP'ye duyduğu hasımlık ve nefretten ibaret olduğu yönündeki iddialardı (Yalçın, 15 Mayıs 1950: 3). Bu tür eleştirilere, 31 Mart 1950 tarihindeki İstanbul il kongresinde Celal Bayar, dört senelik emeklerinin karşılığını 14 Mayıs'ta alacaklarını ve partilerinin zafer gününe hazır olmalarının müjdesini vermekteydi. Bayar, partilerinin bir çocuğa benzetildiğini ancak bunun yanlış bir düşünce olduğunu, kendilerinin milletin demokrasiye dair iradelerini yansıtmak için çalıştıklarını söylemiştir (Akşam, 1 Nisan 1950: 4).

Demokrat Parti'nin vaatlerine bakıldığında işçilere yönelik haklar da dikkat çekmektedir. 31 Mart 1950'de İstanbul'da DP kongresinde Celal Bayar, sendikal haklara değinerek işçilere hafta tatilinin ücretli olması ve işçilerin izinlerine yönelik konulara vurgu yapmıştır. 2 Nisan 1950'de de Kasımpaşa semtinde iki tarafının da keskin bir silah olarak gördüğü grevin işçilerin hakkı olduğunu tanımıştır (Bayar, 1999: 409-410). Demokrat Parti yöneticileri meclisteki görüşmelerde ve yapılan mitinglerde seçimin objektifliğine yönelik kaygılarını dile getirmişlerdir. Nitekim partinin amacı, seçimlerin adaletli bir şekilde, hâkimlerin denetimi altında yapılmasını sağlayarak hükümetin baskı yapmasını engellemektir (Ağaoğlu, 1993: 315). Öyle ki Demokrat Parti'nin 7-9 Ocak 1950 tarihleri arasındaki toplantısında seçimlerde meydana gelecek baskılara karşı seçimlerden çekilme görüşü hâkim olmuştur. Adnan Menderes de toplantının kapanış konuşmasında, 1950 seçimlerinin tarihte bir kez olacağını eğer seçimlerin uygulanmasında huzur ve sükûnet ortamının sağlanmadığı takdirde seçimlere girmeyeceklerini söylemiştir. Menderes, iktidarın 1946 seçimlerinde uyguladığı yöntemi bir daha deneyemeyeceğini yakında kendilerinin iktidara gelerek bir mucizeyi gerçekleştireceklerini belirtmiştir. Adnan Menderes, 1946'daki seçimlerde olduğu gibi hileye gidilerek milletin hiçe sayılması halinde seçimde kazanılan milletvekili sayısına bakılmaksızın partinin meclise girmesine gerek kalmadan istifa edeceklerini (Kılçık, 1991: 398-399) söyleyerek seçimlerden seçilme fikrini destekler nitelikte fikir

beyan etmiştir. Demokrat Parti'nin temsilcilerinin her platformda 1946 seçimlerinin uygulanmasına yönelik şikâyetlerine karşın, iktidar partisinden Cemil Sait Barlas, 7 Ocak 1950'de partilerinin İzmir'deki kongresinde muhalefetin 1946 seçimlerindeki uygulamalardan şikâyetçi, ben de şikâyetçiyim (Ulus, 8 Ocak 1950. 1) diyerek bu seçimlerdeki usulsüzlükleri iktidar adına kabul ediyordu.

Partilerin propagandalarında manevi değerler de yer almaktaydı. Celal Bayar 5 Nisan 1950 tarihinde Çankırı'daki mitingde siyasi partilerin din eksenli program ve propaganda yürütmesinin doğru olmadığını, dinin kutsal bir mefhum olduğunu, siyasete ve kişisel ihtiraşlara vasıta olmaması gerektiğini, dini siyasete alet edenlerin Allaha karşı sorumlu olacaklarını ve dine de hürmet etmemiş olacaklarını söylemiştir (Akşam, 6 Nisan 1950; Bayar, 1999: 413). Celal Bayar'ın dinle ilgili bu sözleri özellikle iktidara muhalif İslami basın tarafından eleştirilerin Demokrat Parti'ye yönelmesine neden olmuştur.

Sebilürreşad dergisi başyazarı olan Eşref Edip, Celal Bayar'ın geçmişi üzerinde durarak onun mason olduğunu, daha önce Bursa'dayken ülkede şeriatın yaşamasına izin vermeyeceklerinde dair söylemlerini gündeme getirerek Demokrat Parti'nin zor durumda kalmasını sağlamıştır. Celal Bayar'ın bu sözü Eşref Edip tarafından eleştirilerek, milletin din ve vicdan hürriyetlerine saygı duyacağına olan inancından dolayı DP'ye sarıldığını ancak daha iktidara gelmeden şeriata kılıç çektiğini belirtmiştir (Edip, Nisan 1949: 220–221; Duman, 1997: 36). Aynı derginin başka bir yazarı olan Raif Ogan da, din üzerinde imparatorların bile hükmünü geçiremediklerini ve iktidara gelmelerinin dahi şüpheli olan bir azınlık partisinden lideri mi egemen olacak diyerek tepki göstermiştir. Ayrıca Celal Bayar tarafından söylenen Müslümanlıktan önce Türk'üz, sözüne yönelik Türk toplumunun tarih boyunca İslam'ın savunucusu olduğunu etnik kimliğin dinden tavizkar olma düşüncesini doğurmadığını açıklamıştır. Ogan, her iki kimliğe sahip olarak bunların birbirinden ayrılmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir (Ogan, Nisan 1949: 217–218). Bu konuya yapılan eleştirilerin artması üzerine Celal Bayar partilerinin Bursa kongresinde (1947) dine dair söylemlerini iki yıl sonra tekzip etmiştir (Duman, 1997: 36). Ancak gerek Demokrat Partili delegelerin söylemleri gerek de basın Celal Bayar'ın bu tür bir konuşması olduğunu kanıtlamıştır. Sebilürreşad dergisi, o dönem kongreye katılan delegeleri tanık gösterip kongrenin basında yansımalarını delil göstererek eleştirilerde bulunmuştur. Bu tanıklardan Av. Rahmi Bey, Bayar'ın kızgın bir şekilde bağırarak şeriati yaşatmayacaklarını söylediğini belirtmiştir (Sebilürreşad, Mayıs 1949: 394–396). Bu dönemde özellikle Sebilürreşad dergisinde Celal Bayar'a yönelik yoğun eleştiriler olmuş kendisinin dine dair düşünceleri tenkit edilmiştir. Bundan dolayı da muhafazakâr kesimler tarafından Demokrat Parti'ye tereddütlü yaklaşılmasıdır.

Süreç içerisinde İslami kesimin Celal Bayar üzerinden Demokrat Parti'ye karşı olumsuz tavır takındığı görülmektedir. Öyle ki Celal Bayar'ın dolayısıyla Demokrat Partinin din konusundaki kesin tavrını ve siyasetini açıklaması istenmiştir (Edip, Ocak 1949: 27). Necip Fazıl Kısakürek, Demokrat Parti'nin aslında muvazaa partisi olduğunu, kuruluşunda Üzeyir Avunduk ve Vehbi Koç gibi rejim tarafından ihya edilen para babalarının arabuluculuk yaptıklarını belirtmiştir. Partinin kurucularından Celal Bayar'ın, geçmişte “Atatürk ile İnönü'yü sevmenin ibadet” olduğunu söylediğinden kendisinden tek parti iktidarlarının hesabını soracak bir muhalefetin beklenilmeyeceği ifade etmekteydi. Demokrat Parti'nin farklı kişilerin eline geçmediği müddetçe muhalefet partisi olamayacağını savunmuştur (Dedektif, 20 Ocak 1950: 16). Büyük Doğu, Demokrat Parti'ye güvenememekle beraber parti kurucularının CHP ideolojisinden geldiklerini savunmaktaydı. Zira birçok kişi CHP'ye duyulan kızgınlıktan dolayı DP'ye geçmişlerdi (Müftüoğlu, 27 Ocak 1950: 12). Bu olumsuz tavırların yanında Celal Bayar'ın geçmişindeki önemli noktalar da dile getirilmiştir. Millet dergisi, Mustafa Kemal Atatürk ile Celal Bayar arasındaki yakınlığa dikkat çekerek Atatürk'ün, kendisine olan sevgisi üzerinde durmaktaydı. Öyle ki Bayar, demokrasi mücadelesinde aslında Mustafa Kemal'in bir özlemine de gerçekleştirme çabasında olduğundan hakiki Kemalistler de kendisi ile beraberdiler (Millet dergisi, 31 Ekim 1949: 3–4). Mustafa Kemal'in gösterdiği bu sevgiye karşın Celal Bayar, Atatürk'ü sevmenin ibadete eşdeğer olduğunu söylemiştir (Baban, 1970: 54). Sebilürreşad dergisinde, seçime katılacak partilerin, dine ve demokrasiye dair programları incelenerek kıyaslamalar yapılarak manevi değerler üzerinden kime oy vermek gerektiği milletin vicdanına bırakılmıştır (Ogan, Mart 1950: 360–362). Demokrat Parti'nin önemli simalarından Adnan Menderes ise tartışmaların devam ettiği ortamda açıkça din konusuna değinmemiştir. Ancak ocak ayının ilk haftasında toplanan parti grubunda, partilerinin

kurulduktan bu yana maneviyata yönelik bir servet edindiklerini, bunlar sayesinde iktidarı elde edeceklerini belirlemiştir (Kılıçık, 1991: 399). Adnan Menderes, daha önceden de 22 Nisan 1949 tarihinde Adana'daki parti toplantısında tüm özgürlükleri garanti altına almayı esas kılan partilerine din aleyhtarlığının isnat edilemeyeceğini, halkın dini duygularının politika aracı yapanların vicdan hürriyeti ve laiklik ilkesinin aksine hareket edeceklerini söylemiştir (Esirci, 1967: 182).

Partilerin seçim hazırlıkları devam ederken, iktidara yapılan eleştirilen başında gelen dinsel kısıtlamalar ve laik uygulamalardan taviz verilmesine rağmen kabinedeki Cemil Sait Barlas, Nihat Erim ve Tahsin Banguoğlu'nun olması tepkilere neden olmaktadır. Çünkü adı geçen milletvekilleri, özellikle CHP'nin 7'nci kurultayında din ve vicdan hürriyetlerine yönelik baskıcı uygulamaların kaldırılmasına dair teklifleri kabul etmemişlerdir (Sebilürreşad, Eylül 1948: 233). Tartışmalar sürerken 28 Mart 1950'de Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Sinan Tekelioğlu Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmişlerdir. Bu istifalardan önce CHP'den ayrılmış olan Hamdullah Suphi Tanrıöver ile beraber iktidarın yanında olan Halide Edip Adıvar, Adnan Adıvar ve Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi'nin Demokrat Parti'den aday olma girişimleri milletin dikkatinin DP'ye yönelmesine etkileyen nedenlerden olmuştur (Ağaoğlu, 1993: 394-400; Akşam, 27 Mart 1950: 1). Nitekim Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kazım Taşkent 23 Mart 1950'de Demokrat Parti'den aday olmuşlardır (Akşam, 26 Mart 1950: 1). Demokrat Parti'nin adayları arasında Ali Fuat Cebesoy ve Halide Edip Adıvar gibi iktidarla bütünleşmiş simaların yanında farklı kesimlerin temsilcileri de vardı (Akşam, 16 Nisan 1950: 1-2). Yine, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü dönemlerinde 23 yıl genelkurmay başkanlığı görevini yapan ve muhafazakâr kesimin de ilgi duyduğu Fevzi Çakmak, iktidar tarafından kendisine teklif edilen milletvekilliğini kabul etmeyerek Haziran'da Demokrat Parti'ye geçerek partinin sempati kazanmasına etki etmiştir (Sitembölükbaşı, 1955: 26).

Cumhuriyet Halk Parti'sinde ise aday listelerinin ilanıyla 200 milletvekilinin liste dışı kalmasıyla parti merkezi yoğun bir şekilde protestoya tabii tutulmuştur (Bila, t.y: 241-242). Bu tepkilerin yanında basında da Adnan Adıvar ve Rauf Orbay tarafından Terakkiperver Fırkasının tekrardan kurulacağı yer almıştır (Akşam, 30 Mart 1950: s.2).

Seçim kampanyaları devam ederken 1 Nisan 1950'de eski başbakanlardan Recep Peker ölmüştür (Akşam, 2 Nisan 1950, s.1). Demokrat Parti'yi muvazaa (Ağaoğlu, 1993: 396), diye tanımlayan Mareşal Fevzi Çakmak, tedavi gördüğü Teşvikiye Sağlık Yurdunda, 10 Nisan 1950 tarihinde ölmesi (Akşam, 10 Nisan 1950: 1) milleti derinden etkilemiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın ölümünün duyulmasının ardından ülkenin farklı yerlerinden İstanbul'a kitleler halinde akınlar olmuştur. Cenaze merasiminin geçişi esnasında dükkânların kepenkleri yarıya kadar indirilmiştir. Öğrenciler cenaze başında 15'er dakika ara ile nöbet tutmuşlardır. İktidarın ilgisizliğini öne süren gençlik, istiklal marşı okuduktan sonra radyo evinin önüne gelerek taşlı saldırıda bulunmuşlardır. Toplanan gençler, Fevzi Çakmak'ın evinin yakınındaki karakolun bayrağını yarıya kadar indirmişlerdir. Bu gençlik gruplarının talepleri doğrultusunda İstanbul ve Ankara'da radyo yayınları tören gününe kadar durdurulmuş olup üniversiteler tatile girilmiştir. Eğlence yerleri zorlama neticesinde kapatılmıştır. Merasim günü resmi programa uyulmamış Arapça ezan okunarak cenaze, top arabası üzerinden indirilerek omuz üstünde tekbirler ve ilahiler eşliğinde mezarlığa gidilmiştir. Cenaze törenine yüz bin üzerinde katılımcı olmuş olup ummadık hadiseler cereyan etmiştir (Akşam, 10-14 Nisan 1950: 1-2; Ulus, 13 Nisan 1950:1-6).

Mareşal'in cenaze töreninin ardından, siyasi çevrelerde ve toplumun farklı kesimlerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Demokrat Partili Ali İhsan Sabis, 16 Nisan'da İstanbul Şehremini saray meydanında yaptığı toplantıda Fevzi Çakmak'a yakışan bir töreninin yapılmadığını söyleyerek İsmet İnönü'nün de törene katılmamasını eleştirmiştir (Akşam, 17 Nisan 1950: 2). Mareşalin partisi olan Millet Partisi ise yayınladığı beyannamede onun askeri hayatı hakkında bilgi vererek milletin yanında olacağını, onun dürüst yaşamının ve vatansever kişiliğinin Türk milletine rehber olacağı ifade edilmekteydi (Erer, 1963: 266). Cenaze töreninde meydana gelen olaylardan dolayı 12-15 nisan tarihleri arasında 130 kişi tutuklanmıştır. Ezanın Arapça okunmasından ötürü 25 kişi de sorgulanmıştır. Milli Türk Talebe Birliği de bir bildiri yayınlayıp inkılâbın manasını ve gereklerini benimsediklerini; irticai hareketleri de solcu faaliyetler gibi tehlikeli saydıklarını bunların faaliyetlerini önleyeceklerini

belirtmişlerdir (Akşam, 16 Nisan 1950: 1; Ulus, 16 Nisan 1950: 6). Cenaze törenindeki istenmeyen olaylar Millet Partisi dışındaki partilerde dine dair siyaset anlayışında dikkatli hareket edilmesini göstermiştir. Zira kampanyalara bakıldığında Millet Partisi, fesin giyilmesine izin verileceğinin yanında din okullarının açılacağı vaatlerinde bulunmuştur (Karpaz, 1996: 234). Seçimlere üç gün kala Millet Partisi'nin temsilcileri cenaze günündeki havayı tekrardan yaratarak duygusal oylara hükmetme amacıyla liderlerinin ruhu için 20 yerde mevlit okutma kararı almıştır (Akşam, 21 Nisan 1950: 2). Tüm bu propagandalar halkta karşılık bulamamış Millet Partisi seçim sonucunda istenilen başarıyı sağlamamıştır.

Mareşalin cenaze merasimindeki hadiseler iktidar ve temsilcileri tarafından irticanın tekrar doğuşu olarak değerlendirilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, bugünü 31 Mart olayına benzeterek o gün kendisinin yakalanması halinde öldürüleceğini belirtmiştir. İsmet İnönü'nün köşkünde meydana gelen hadiselerin genel değerlendirilmesi yapılırken Millet Partisi'nin kapatılması teklifi İsmet İnönü tarafından kabul edilmemiştir (Barutçu, 2001: 978). Peyami Safa, cenaze töreninde fesatçıların meydana getirdiği hadiselerin parti rekabetini arka planda tutarak partilerin inkılap davası etrafında birleştiğini ifade etmiştir (Safa, 16 Nisan 1950: 1). İktidar kanadında da irticaya yönelik önlemlerin alınmasına dair tespitler aranılmıştır. Bundan dolayı da Şemseddin Günaltay ve Celal Bayar arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Celal Bayar, irticanın önlenmesine dair girişimlerde hükümetin yanında olacaklarını belirtmesiyle bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon dört bakandan oluşacak olup bu bakanlar, Devlet Bakanı Nihat Erim, Adalet Bakanı Fuat Sirmen, İçişleri Bakanı Emin Erişirgil, Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır idi (Akşam, 22 Nisan 1950: 21). Komisyonun kurulma amacı irticai faaliyetleri önlemek için gerekli tedbirleri almak olmasına rağmen seçim kaygısıyla bunu uygulayamamışlardır. Demokrat Parti'nin lider kadrosu dışındaki milletvekili adayları ve taşra teşkilatının temsilcileri medreseleri tekrar açacaklarını ve dine hürmeti tekrardan sağlayacaklarını vaat etmişlerdir. Onlara göre iktidar dinsiz ve imansız bir kesimin elinde bulunmaktaydı (Barutçu, 2001: 989). Demokrat Parti içerisinde dine dair aksi yönde düşünceler de yok değildi. Bunlardan Demokrat Parti'nin Kınık ilçe başkanı Sabit Özsoy, dinle ilgilerinin olmadığını demokratların canavarlardan kaçtığı gibi dinden de kaçtığını ifade etmiştir (Sebilürreşad, Nisan 1950: 24-25).

Din hususunda, Cumhuriyet Halk Partisi temsilcileri seçimlerde oy kaygısıyla tarikat şeyhlerinden medet umar hale gelmişlerdir (Cumhuriyet, Haziran 1950:1). Benzer bir durum Demokrat Parti'de de kendini göstermiştir. CHP'nin taraftarı olanlar partiye göre, inkılap şeyhleri; Demokrat Parti taraftarı olanlar ise mürtecilerdir (Sebilürreşad, Nisan 1951: s.24). Son 4 yılda oy toplamak uğruna CHP laiklik prensibinden tavizler verme durumunda kalmıştı. Öyle ki heykel kırma vakalarıyla tanınan Ticanilerle görüşmeler yapılmıştır. Tarikatın şeyhi Kemal Pilavoğlu ile CHP temsilcileri arasında görüşme yapıp kendisinden ve müritlerinden oy istenmiştir (Zafer, 30 Haziran 1951: 2). Her iki partinin mitinglerinde de din ve vicdan hürriyetlerine dair düşünceler yer edinmiştir. Ancak ihmale uğramış muhafazakâr çevreler dinin siyasete alet edilmemesi fikrinde birleşmişlerdir (Sebilürreşad, Nisan 1950: 24-25). Bu düşüncelere rağmen din mefhumu partilerin seçim stratejisinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Hatta muhafazakâr basının temsilcilerinin yanında rejime yakınlığıyla tanınan basının temsilcileri de seçimlerin yaklaşmasıyla kaygılanmakla beraber tüm tarafların dikkatli olmaları gerektiğine dair uyarılarda bulunmuşlardır (Yalman, 1 Mayıs 1950: 1).

Yaklaşan 14 Mayıs seçimlerinin ehemmiyeti muhafazakâr basında milletin “mukadderat ufkunda yeni bir dönüm” noktasının müjdecisi olarak yer almaktaydı (Seno, 10 Mayıs 1950: 3). Seçim düzenlemelerine göre partilere günlük 20 dakikalık radyo konuşması hakkı tanınmıştır (Akşam, 28 Şubat 1950: 1). Partiler seçimlere yönelik radyo konuşmalarını 4 Mayıs ile 10 Mayıs tarihleri arasında yapacaktı (Zafer, 26 Nisan 1950: 1). Seçim kampanyalarının ardından 7 partinin katılmasıyla 14 Mayıs 1950 tarihinde seçimler yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti tüm ülkede, Millet Partisi 22 şehirde, Milli Kalkınma Partisi 3 şehirde, Türk Sosyal Demokrat Partisi, İşçi ve Çiftçi Partisi ile Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi yalnız İstanbul'dan aday göstermişlerdir. 8.905.567 kayıtlı seçmenin 7.916.091'i oy kullanmış olup DP 408, CHP 69, MP 1 milletvekili bağımsızlar ise 9 vekil çıkarmıştır (Albayrak, 2004: 170).

Seçim sonuçlarına bakıldığında Cumhuriyet Halk Partisi açısından yılların getirdiği ağır yükün kendisini yıpratmış ve milletin beklentilerini karşılayamadığı görülmektedir. Bu beklentilerden demokratikleşme adımları en önemli konumda olmakla beraber iktidar bunu gerçekleştirememiştir (Çavdar, 1987: 88-91). Seçim yenilgisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin son 4 yıllık dönemde muhafazakâr kitlelere hoş görünme adına laiklik ilkesinden verdiği tavizlerin bir işe yaramadığını göstermiştir. Çünkü Demokrat Parti, büyük fark ile iktidarı devralmıştır (Velidedeoğlu, 1974: 23-24).

2. Seçim Sonuçlarının Farklı Cephelerde Değerlendirilmesi

Seçimler sonucunda 27 yıllık iktidarını kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi 17 Mayıs'ta parti örgütlerine gönderdiği genelgede durumu, "bu bir vakıadır" şeklinde belirtmiştir (Bila, t.y: 244). Muhalefet konumuna düşen İsmet İnönü, seçimlerin değerlendirilmesine yönelik yurt dışındaki oğluna 22 Mayıs 1950'de mektup yazmıştır. Mektupta milletvekillerinin sayısının azlığını dikkat çekerken bunu çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak görürken, kaybetmelerinin en büyük nedeninin de milletlerin en doğal hakkı olan değişiklik arzusunun bağlamıştır (Turan, 2002: 53). İnönü, seçimin kaybedilmesini seçim sistemine mal ederken Demokrat Parti de seçimlerden önce Cumhuriyet Halk Partisi'ne verdiği önergede nispi temsilin uygulanmasını istemişti (Yeşil, 2001: 159.) Fakat CHP içerisinde de seçim kanununa yönelik bu türdeki isteklere karşın taviz verilmeyen tek konunun nispi sistem olmuştur (Çavdar, 1987: 89).

Seçim sonuçlarıyla hüsrana uğrayan CHP içerisindeki milletvekillerinden Muhittin Baha Pars sayılarının azlığından dolayı Demokrat Parti karşısında tutunamayacaklarını toplu halde istifa etmeyi önermiştir. Ancak Ahmet Şükrü Eşmer bu fikri kabul etmeyerek seçimleri kaybetmelerine rağmen bunun demokrasinin bir sonucu olduğunu söyleyerek İsmet İnönü'nün demokrasi tarihinde bir kahraman gibi yerini alacağını belirtmiştir (Turan, 2000: 304). Yılların iktidar partisi, siyasi hayattaki yeni rolüne alışmaya çalışırken aslında seçimlerin yapılacağı tarihe yaklaşırken bu sonucu görebiliyordu. Öyle ki İsmet İnönü 3 Mayıs 1950'de İzmir'de, halkın kendisinin zamanının geçtiğini demesi durumunda muhalefette geçerek burada mücadele edeceğini söylemiştir (Milliyet, 4 Mayıs 1950: 7). Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın yazarlar da İsmet İnönü'nün demokrasinin sonuçlarına katlanması gerektiği düşüncesine yönelik hareket etmişlerdir. Hüseyin Cahit Yalçın, seçim gününde köşesinde: "Halk Partisi milletin ekseriyetini kendisine taraftar görmeyecek olursa, her demokratik rejimde olduğu gibi, iktidarı seçimlerde kazanan rakibine terk edecek ve ona, memleketin selâmeti namına, muvaffakiyetler dileyerek" muhalefetteki yerini alacağını ifade etmiştir (Ulus, 15 Mayıs 1950: 1).

Seçim sonuçlarının dıştaki yansımaları da önemli bir yere sahip olmuştur. Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman, 22 Mayıs'taki yazısında hariçteki milli itibarımızın aniden yükseldiğine (Vatan, 22 Mayıs 1950: 1) dikkat çekmiştir. Newyork Radyosunun 17 Mayıs 1950'deki yayınında, Türkiye'deki seçimlerin sonuçlarının hayret verici olduğu, batılı demokrasilerin de bundan gurur duymaları gerektiği, bir zamanların hasta adamının yeni dünya düzenine katıldığı ve seçimleri kaybetmesine rağmen aslında zaferin, demokrasinin yerleşmesi için çaba sarf eden İsmet İnönü'ye ait olduğu belirtilmekteydi (Ulus, 18 Mayıs 1950: 1).

Muhalefet partisinin lideri İsmet İnönü, seçimlerin ardından parti divanında yaptığı konuşmada iktidar partisinden tek isteklerinin kendi iktidarlarında verdikleri emniyet kadar kendilerine de güvence verilmesiydi. İnönü, demokratik rejimlerde iktidarların muhalefet partilerine katlanarak onları yaşatmaları gerektiğini ve demokrasi yönetiminin devamını için muhalefet partilerine ihtiyaç olduğundan kendilerinin de yapıcı muhalefet içerisinde hareket edeceklerini belirtmiştir (Ulus, 28 Mayıs 1950: 1).

Seçimlerden önce temenni edilen huzurlu ve sakin bir havanın yanında demokrasiye dair talepler büyük bir oranda gerçekleşmiştir. CHP'ye yakın yayın organlarında Türkiye'de diktatörlüğün olmadığı ve demokratik bir rejimin yürürlükte olduğu belirtilmiştir. Hatta kendisine diktatör denilen İsmet İnönü ve CHP'nin yönetimi olgunlukla devretmesi hayranlık duyulacak bir iş olarak kabul edilmiştir (Daver, 5 Haziran 1950: 1). Nihat Erim ise özgür ve hilesiz bir seçim sonucunda iktidarın değiştiğini belirtmiştir (Erim, 14 Mayıs 1951: 1). Celal Bayar ise seçimlere yönelik yaptığı değerlendirmede bunun gerçek bir

devrim olduğunu söylemiştir (Vatan, 26 Mayıs 1950: 1). Bu fikre yakın bir değerlendirme Ali Fuat Başgil tarafından yapılmıştır. Kendisi 1950 seçimlerinin neticesinde ihtilalin (Başgil, 1966: 74) gerçekleştiği düşüncesine sahip olmuştur. Aslında 1950 seçimlerinin inkılâpçı yönü CHP'nin temsilcileri tarafından da kabul edilmiştir. CHP'li Avni Doğan, seçim sonuçlarını Türk inkılabının devam eden olgunlaşma sürecinin bir halkası olarak görmüştür (Ulus, 14 Mayıs 1951: 1).

Seçim sonuçlarıyla ilgili analizlere bakıldığında, Millet Partisi'nin dine dair politikalarının karşılıksız kaldığı gerçeğidir. İktidara karşı dini kesimin temsilcisi olmasına rağmen halk dini duyguların etkisiyle bu tür gereksinimleri pratikte karşılayabileceklerine inandıkları Demokrat Parti'nin yanında yer almıştır (Duman, 1997: 30). Bu tür bir sonucun alınmasında MP'nin lider kadrolarının önde gelenlerinin seçimden önce ölmeleri ve bir bölümün de siyasi yasaklı hale gelmeleri etkili olmuştur (Ağaoğlu, 1993: 316). Seçim propagandalarına bakıldığında Demokrat Parti açıkça din ve inanç özgürlüğüne yönelik vaatlerde bulunmamıştır. Ama iktidarın uzun süreden beri devam ettirdiği ideolojik baskılar kitlelerde büyük memnuniyetsizlik yaratmıştır. Bu durum daha fazla özgürlükçü olacağına inanan dindar camia tarafından Demokrat Parti'nin desteklenmesine neden olmuştur (Karatepe, 1993: 118). Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, seçim sürecinde Millet Partisi'nin takip ettiği siyaseti eleştirerek parti programlarının gerici unsurları barındırdığını ancak halkta karşılık bulmadığını belirtmiştir. Zira Türk Milleti'nin sol düşmanlara olduğu gibi irticaya karşı da bir olacağını, bunlarla mücadelede Cumhuriyet Halk Partisi'nin de, Demokrat Parti'nin yanında yer alacağını söylemiştir (Yalçın, 16 Mayıs 1951: 3). Bu durum Demokrat Parti'ye oy veren kitlenin sadece dinci kesimin olmadığını göstermekle beraber; toprak ağaları, köylüler, yeni ticari sınıfın yanında eski dini kesimin de varlığını göstermektedir. Bu ticari sınıf ilk başta gayrimüslimlerden meydana gelen azınlıklardan meydana gelirken savaş zamanındaki liberal politikalarından istifade etmişlerdir. Ancak varlık vergisinin olumsuz etkilerinden ötürü CHP'ye tepkili olanlar Demokrat Parti'ye destek vermişlerdir. Özetle Demokrat Parti'ye oy veren kesimler, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarlarından memnun olmayanlar olup gerçekte Demokrat Parti'ye ve onun taahhütlerine alaka duymuşlardır (Lewis, 1998: 316). Görüldüğü üzere Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı yılların biriken hoşnutsuzluğu milletin Demokrat Parti'ye yönelmesine neden olmuştur. Lakin bu memnuniyetsizlik tam olarak ortadan kalkmamış ama hatırı sayılır bir derecede azalmıştır. Ki seçimlerin daha önce yapılması halinde Cumhuriyet Halk Partisi 1950'deki oyların yarısını bile alamayacak durumdaydı. Ancak son yıllarda yürütülen akılcı liberal politikalar sayesinde bu engellenmiştir (Karpaz, 1996: 202).

İslami basında seçimlerin değerlendirilmesi ilerleyen zamanlarda da devam etmekte olup Büyük Doğu'da, seçimi kazananın DP olmadığı kaybedenin CHP olduğu belirtilmekteydi. Çünkü milletin istediğinin DP değil de asıl istemediği CHP olduğundan böyle bir sonuç tezahür etmiştir (Be, 18 Ağustos 1950: 8-9). Sebülürreşad dergisinde Eşref Edip, yaptığı değerlendirmede CHP'nin 27 yıllık iktidarında Allah'ın emirlerine sırt çevirdiğinden ve vicdanlara baskıda bulunmasından dolayı böyle bir sonuçla karşı karşıya kaldığı ifade etmiştir. Demokrat Parti cephesinin de analiz yapması gerektiğini öncelikli olarak dine dair siyasetini daha net bir biçimde ifade etmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Maneviyata yönelik eksikliklerin giderilmesinin yanında CHP'nin yaptığı gibi din baskısını devam ettirmemek gibi önerileri DP'ye yaparak milletin bütünleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Zaten millet din hürriyeti konusunda Millet Partisi'ne iştirak etmesine rağmen Demokrat Parti'ye oy vermeleri tamamıyla birtakım mülahazaların neticesinde olmuştur. Zaten Demokrat Partililer, Millet Partisi'nin oylarını dağıtmak için bu partinin CHP tarafından kurulduğu propagandası yapmışlardı. Edip, buna rağmen Demokrat Parti'nin, eğer birtakım hürriyetleri sağlaması halinde muhafazakâr kesime kendini kabul ettireceğini iddia etmiştir (Edip, Mayıs 1950: 35-41).

Muhafazakâr basının bir bölümü temkinli hareket ederken bir kısmı da Demokrat Parti iktidarının, CHP'nin dine vermediği değeri vereceğini milletin dini gereksinimlerini karşılayacağı dile getirilmekteydi. Hatta DP'nin yapması gereken kişinin istediği dilde ibadetin yapılmasını sağlamak olacaktır. Nitekim milletin kanunlara uygun bu yöndeki isteklerini dinlemişti (Zapsu, 1 Haziran 1950: 12). 1950 seçimlerinin sonucunda uzun bir süre sonra ülkeye demokrasi gelmiş olmakla beraber ilerleyen süreçte demokratik ilkelerin siyasi hayatta ne kadar uygulanır olduğu tartışılır hale gelmiştir. Fakat aydın kesimin yanında milletin de tek parti iktidarının uygulamalarına tahammül edemediği

görülmüştür. Sürece bakıldığında denilebilir ki dünyadaki demokratik gelişmelerin doğal bir tezahürü Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi olmuştur.

Sonuç

Demokrat Parti’nin kurulması ve devamında iktidara gelmesiyle Türkiye’de çok partili siyasal hayat tam anlamıyla yerleşmiştir. Demokrat Parti için yapılan değerlendirmelere bakıldığında, inkılabları devam ettirmeyi hedefleyen ve demokrasiyi yerleştirmek için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğu kanaati yaygınlık kazanmıştır. Her dönemde olduğu gibi Demokrat Parti iktidarında da dinin siyasal hayatta etkili bir araç olduğu görülmüştür. Cumhuriyet devrinde yapılan inkılabların 1937’de Anayasaya girmesiyle dinsel temaların toplumdaki etkinliği minimize edilmiştir. Milli Şef döneminde dünyadaki gelişmelere paralel olarak, inkılabların yorumlanmasında ılımlı davranılması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasında kazanan taraf olan demokrasi cephesinin yanında olmayı ülkenin menfaatleri açısından doğru bulmaktaydı. Bundan dolayı savaşın bitimine doğru çok partili yaşama geçiş düşüncelerini dile getirilmiş ve 1946 başlarında da CHP’nin içerisindeki muhalif kesimin öncüleri tarafından Demokrat Parti kurulmuştur. Ancak Demokrat Parti’nin kurulmasıyla beraber kendisine yöneltilen muvazaa iddiaları uzun süre devam etmiştir. Demokrat Parti, sonradan kavgalı, sopalı olarak adlandırılan 1946 genel seçimlerinde Meclis’e muhalefet partisi olarak girmiştir. Çok partili siyasal hayata geçilmesinin ardında CHP içerisinde din ve vicdan hürriyetinin sağlanması hususu tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1947’deki Yedinci Kurultay milat niteliğinde olup partililer manevi değerlere yönelik talepleri yüksek bir sesle dile getirmişlerdir. Bu talepler doğrultusunda laikliğin yeniden değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla CHP, kurultayın ardından iktidarı kaybettiği döneme kadar dinsel eğitimi sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur.

Demokrat Parti ise 1947’deki ilk kongresinde, partililer arasında düşünce farklılıkları meydana gelmiştir. Demokrat Parti içindeki bir kesim CHP’ye karşı izlenen siyasetin yumuşak olmasından dolayı partiden ayrılma kararı almış ve böylece 1948’de Millet Partisi’ni kurmuştur. Aslında Demokrat Partinin programı CHP’den pek farklı değildi. Hatta seçimlerin yaklaşmasıyla CHP’nin 141, 142 ve 163. maddelerine yönelik politikasına destek vermiştir. Bundan dolayı da İslami basın temsilcileri tarafından Demokrat Parti ağır bir şekilde tenkit edilmiş; Demokrat Partinin muvazaa olduğuna dair iddialar artarak devam etmiş ve kendisine güvensizlik duyulmasına neden olmuştur. Fakat seçimlerin ardından iktidara gelen Demokrat Parti, şüphelerin aksine Adnan Menderes başkanlığında kurulan ilk hükümetinde ezanın Arapça okunmasını sağlamış, devlet radyosunda Kur’an-ı Kerim okutulmuş, ilkökul programına din dersi konulmuş, İmam Hatip okulları ve Kur’an kursları açılmış, dini cemiyetlerin sayısı da artmıştır. Tüm bu uygulamalar toplumun arzularına uygun düşmüş ve Demokrat Partiye halkın teveccüh göstermesini sağlamıştır. Demokrat Parti’nin programında yer almamasına rağmen bu uygulamalar, muhafazakârların iktidarın etrafında kümelenmesine neden olmuştur. İktidarın bu girişimleri art niyetli kesimler tarafından kötüye kullanılarak Mustafa Kemal’in hatıralarına saldırılara kadar gidilmiştir. Demokrat Parti, bu tür faaliyetleri kanunlar yoluyla önlemeye çalışmıştır. Öte yandan bu durumdan rahatsızlık duyan ve rejimin koruyuculuğunu üstlenenler Demokrat Partiye yönelik ağır bir muhalefete yönelmişlerdir.

Son olarak Demokrat Parti’nin iktidar yıllarının Türk siyasi tarihinde arz ettiği öneme bakıldığında; laiklik, din ve din eğitimi, vicdan hürriyeti, İslami basının etkisinin artması ve Diyanet İşleri Başkanlığının önem kazanmasının yanında irticai faaliyetlere yönelik tartışmaların yoğunluğu dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, S. (1993). *Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, (Haz. Cemil KOÇAK), İstanbul: II. Basım, İletişim Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Atatürk hayatta olsa Celal Bayar ne yapardı? (1949). *Millet Dergisi*, (39): 3-4.
- Baban, C. (1970). *Politika Galerisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barutçu, F. A. (2001). *Siyasi Hatıralar*, (Haz. Mustafa Everdi), Ankara: C.2, 21.Yüzyıl Yayınları.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*, (M. A. Sebük, & İ. H. Akın Çev.) İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Be. De. (1950). Hadiselerin muhasebesi. *Büyük Doğu Dergisi*, (22): 8-9.
- Bila, H. (t.y.). *CHP Tarihi*, Ankara: I. Basım, Doruk Matbaası.
- Çavdar, T. (1987). "Müntehib-i Sani" den Seçmene, Ankara: 1. Basım, V Yayınları.
- Celâl Bayar Bursa'da. (1949). *Sebilürreşad Dergisi*, 2(44): 394-396.
- Daver, A. (1950, 5 Haziran). Gediği kapatmak gerekir. *Cumhuriyet Gazetesi*, (9276): 1.
- Dedektif X Bir. (1950). Muhalefet. *Büyük Doğu Dergisi*, (15): 16.
- Duman, D. (1997). *Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık*, İzmir: 9 Eylül Yayınları.
- Düstur Dergisi*, (1948). 3. Tertip, C.29: 1302-1306.
- Düstur Dergisi*, 3. Tertip, C.31: 847.
- Edip, E. (Nisan 1949). Celal Bayar gladistondan mı ilham aldı. *Sebilürreşad Dergisi*, 2(39): 220-221.
- Edip, E. (Mayıs 1950). Hakka arka çevirenlerin akibeti. *Sebilürreşad Dergisi*, 4(78): 35-41.
- Edip, E. (Ocak 1949). Demokrat partinin din siyaseti. *Sebilürreşad Dergisi*, 2(27): 27.
- Erer, T. (1963). *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası.
- Erim, N. (2005). *Günlükler, (1925-1979)*, (Haz. Ahmet Demirel), İstanbul: C.1, Yapı Kredi Yayınları.
- Erim, N. (1951, 14 Mayıs). Tarihi bir yıldönümü. *Ulus Gazetesi*, (10733): 1.
- Esirci, Ş. (1967). *Menderes Diyor ki*, İstanbul. Demokrasi Yayınları.
- İnönü'nün ikinci nutku. (1950, 26 Mart). *Akşam Gazetesi*, (11298): 1-2.
- Karacan, A. N. (1950, 6 Mayıs). Halk partisinin seçim nutukları. *Milliyet Gazetesi*, (4).
- Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Karatepe, Ş. (1993). *Tek Parti Dönemi*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Kılçık, H. (1991). *Adnan Menderes'in Konuşmaları*, Ankara: Demeçleri, Makaleleri, C.1, Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Müftüoğlu, M. (1950). D.P. *Büyük Doğu Dergisi*, (16): 12.
- Ogan, M. R. (1950). Reylerimizi kimlere vermeliyiz. *Sebilürreşad Dergisi*, 3(73): 360-362.
- Ogan, M. R. (1949). Şeriatı yaşatmamak Celâl Bayar'ın ne haddine. *Sebilürreşad Dergisi*, 2(39):

394-396.

- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (M. Kıratlı Çev.) Ankara: 7. Basım, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Parti mücadelelerinde din. (1950). *Sebilürreşad Dergisi*, 4(77): 24-25.
- Safa, P. (1950, 16 Nisan). Cenaze fesatçılarına teşekkür. *Ulus Gazetesi*, (10343): 1.
- Şahingiray, Ö. (1999). *Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: I. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Seno, C. (1950). Yeni bir dönüm Nnoktası. *Millet Dergisi*, 9(221): 3.
- Sitembölükbaşı, Ş. (1955). *İslamın Yeniden İnkişafı*, Ankara: I. Basım, İSAM Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergisi*, (1948), Dönem 8, C.12, Birleşim: 86.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak dergisi*, (1949), Dönem 8, C.15, Birleşim: 36.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, İ. (2002). *İsmet İnönü ve Tek Dereceli İlk Seçimler*, Ankara: İnönü Vakfı Yayınları.
- Turan, Ş. (2000). *İsmet İnönü*, Ankara: 1 Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yalman, A. E. (1950). Dinî bir inkılâba doğru. *Vatan Gazetesi*, (5312): 1.
- Yalçın, H. C. (1950, 15 Mayıs). Mukadderat. *Ulus Gazetesi*, (10372): 3.
- Yalçın, H. C. (1951, 16 Mayıs). Büyük İsmet İnönü. *Ulus Gazetesi*, (10373): 3.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Velidedeoğlu, H. V. (1974). *Türkiye'de Üç Devir*, İstanbul: III. Basım, Sinan Yayınları.
- Zapsu, A. (1950). Din ve lâiklik. *Ehli Sünnet Dergisi*, 4(85): 12.

Extended Abstract

In this study, the views of the parties on the concept of religion in the 1946 elections, which were held after the establishment of the Democratic Party and are still discussed, and the 1950 elections, which was a turning point, were examined. The multi-party life that was desired to be established in the Republican period, II. With the settlement in Turkey as a result of the World War II, the reactions against the practices of the one-party period towards freedom of conscience, which had not been shown until then, were mentioned. With the establishment of the Democratic Party, the representatives of the Republican People's Party governments, which lasted for a long time in the first place, felt the need to reconsider their basic principles, which they had not compromised until then. In addition, especially the representatives of the conservative sector did not hesitate to explain their expectations and suggestions to both the government and opposition parties. The Democratic Party, which will come to power later on, has been deemed worthy of a patron role in ensuring religious freedoms, which are not actually in its program and ideal. Because, as a result of this expectation, the representatives of the Democratic Party did not fail to express their belief that such requests should be met in their speeches and promises, while the elections were heading towards the elections. The main purpose of the study is to determine the importance of freedom of religion and conscience behind the great support of the people in the 1950 elections, which had an important place in Turkish political life and when the Democrat Party came to power. In addition, it is to evaluate the debates on whether the Democratic Party has a religion-oriented identity within the framework of the practices made. Within the framework of the aim, the arrangements made for freedom of conscience before the 1950 elections were mentioned. Again, the reflections of the religious-oriented propaganda of the parties in the public and in the press were discussed during the elections. In the evaluations made about the parties during the election process, it is a question mark that the Democratic Party will meet the needs of the conservative section due to the allegations that there is collusion.

While determining the scope of the study subject, the transition process to multi-party political life and the regulations regarding the election law are explained in order to ensure that the main subject is better understood. While considering both topics, the political understanding followed by the parties was included in the reactions given by different segments and especially from the press wing. The main purpose of the study was to determine the existence of the religion element in the Democratic Party, which maintains its popularity even today. Because, does the party have a religious identity? Or is it that what makes the party different is that it meets the expectations of the society regarding religion? The correct determination of the answer to these two questions is still debatable. As a matter of fact, although there are different opinions and evaluations on this subject, it is not obvious that there is an objective result and evaluation. Therefore, it is more important to investigate this issue. In order to determine the determinations to be made, besides listening to different parts of the period, it was preferred to take the evaluations in the press as reference. Along with the research, examples about the change in the way the Democratic Party followed in the last periods of the 27-year CHP rule in terms of ensuring freedom of conscience were mentioned. With the seventh congress in 1947, it was stated that the principle of secularism within the party should be evaluated correctly and studies should be carried out for the spiritual satisfaction of the society. In the last period of the CHP, there were studies to meet these expectations. However, despite the arrangements made, the long-lasting dissatisfaction caused this party to lose power. The Democratic Party, on the other hand, was divided into two as a result of disagreements in the 1947 congress, due to the fact that the policy pursued against the CHP was not strong enough. As a new party, the Nation Party was established in 1948 and declared that it had a religious identity. Contrary to the Nation Party, the Democrat Party has shown that it is not a religion-oriented movement and that it does not have a different program than the Republican People's Party, with its support towards itself. (DP supported CHP in policies regarding Articles 141, 142 and 163.) Even because of these supports, the apocalypse party continued until the 1950 elections. Thus, the Democratic Party was distrusted, especially in the conservative sections of the society. However, the religious practices of the party immediately after the election results left the doubts on this issue groundless. Although it was not in the program of the Democratic Party, it became the hope of the nation in terms of providing the spiritual needs that were neglected during the single party period that brought it to power. Of course, when evaluated as a whole, it is a fact that there are different factors, but the main factor is that the phenomenon of religion in the historical realities of Turkish society has the necessary importance.